

Annekee Schilthuis: kerk zijn in een nieuwe gemeenschap van vrouwen en mannen (1984)

Sieth Delhaas

de Bazuin, 30 maart 1984

Inleiding

Eeuwenlang hebben mannen in de theologie naar de waarheid gezocht. Die waarheid heeft meer onderdrukking dan bevrijding gebracht; tegengesteld dus aan de boodschap van het evangelie, dat de kerk zegt te brengen. Sinds kort komen vrouwen meer en meer aan het Woord. En het laat zich aanzien, dat zij in de theologie meer op zoek zijn gegaan naar de dagelijkse werkelijkheid.

Over die ervaringen vertelt Annekee Schilthuis-Stokvis (49). Zij werkt sinds 1978 als parttime studie-secretaris bij de sectie 'De Vrouw in Kerk en Samenleving' (VKS) van de Raad van Kerken in Nederland. In die functie staat zij als het ware op de grens van het oude patriarchale gebeuren, dat tot nu toe kerk heet, en een nieuwe gemeenschap van vrouwen en mannen, waarop zij ondanks alles toch nog hoopt.

Meetlat

Kijkend naar dat oude, nog springlevende patriarchale deel van de kerk waagt Annekee de vraag op te werpen: 'Leven de kerken de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens zélf wel na ten aanzien van de vrouw?' Herhaaldelijk kunnen we lezen hoe met name de kerken opkomen voor verdrukten en armen, en oproepen laten horen om naastenliefde te betrachten, maar hoe zit dat binnen de eigen muren van het instituut? Voor Annekee is dat heel simpel: 'We zijn bezig met gelijkwaardigheid en intussen is de kerk een instituut waar de dominantie nog steeds triomfeert. Ik ben op die idee gekomen van de rechten van de mens door Rosemary Radford-Ruether, de Amerikaanse feministische theologe, toen zij in 1980 in Nederland sprak. Zij had in Amerika een vereniging opgericht van de rechten van de mensen in de kerk. In Europa zijn ook dependances opgericht. Toen dacht ik: verdraaid, dat is het ook!'

Deze meetlat is voor haar en de andere vrouwen uit haar sectie-VKS een instrument geworden om de onderdrukking en achterstelling in de kerk metterdaad aantoonbaar te maken. Een andere meetlat is de zogenoemde toetsingslijst die zij aan de Raad heeft aangeboden en die intussen ook is aanvaard. In die lijst wordt o.a. gesteld, dat als de kerken werkelijk ernst maken met de gelijkwaardigheid van de vrouw in alle opzichten, zij er voor moeten zorgen, dat binnen vijf jaar de verhouding vrouwen-mannen in alle mogelijke bestuursorganen, enz.

enz. 50-50 is. Niet omdat de sectie zo vast zit aan getalsmatige gelijkstelling, maar om de kerken uit te dagen daadwerkelijk te laten zien hoe groot hun *'welwillendheid'* en hoe serieus hun *'ernst'* is om tot een vernieuwde gemeenschap te komen. Dat deze inhaalmanoeuvre niet vanzelf zal gaan staat vast. Daarom ziet de sectie-VKS o.a. als haar taak activiteiten te organiseren, zoals kadertrainingen, omdat vrouwen een achterstand hebben in ervaring, waardoor hun de moed ontbreekt om in de beleidsvoering mee te doen.

Daarbij zullen heel wat belemmeringen moeten worden opgeruimd om het werk in de kerk voor vrouwen – als ze er überhaupt nog heil in zien – aantrekkelijk te maken. Vergadertijden zullen moeten veranderen; taal en methode van vergaderen zullen menselijk moeten worden gemaakt.

Annekee: 'Ik merk zelf steeds hoe moeilijk het is. Soms vraag ik me af: waar ligt mijn grens?' Ze laat een overzicht zien van de getalsmatige verhouding van vrouwen en mannen in de tien verschillende secties van de Raad in 1980 en 1984. Er is notabene nauwelijks vooruitgang in het aantal vrouwen uit af te lezen. De sectie geloofsvragen telde in 1980 twee vrouwen en negen mannen. Begin 1984 zijn dat er twee op dertien.

Haar bezoek als VKS-lid aan de Wereldraad van Kerken in Vancouver (Canada) vorige zomer heeft haar doen inzien, dat het kan: kerkzijn in een nieuwe gemeenschap van vrouwen en mannen. En dat niet slechts als een helende gemeenschap voor een klein groepje uitverkorenen, maar werkend voor de totale mensheid en schepping. Die persoonlijke indruk probeert Annekee nu in eigen land door te geven aan de verschillende kerken waar ze wordt uitgenodigd. Ze heeft in Vancouver ervaren dat het is waar gemaakt, dat vrouwen op basis van absolute gelijkwaardigheid kunnen en mogen functioneren. Wel hebben de vrouwen om dit te kunnen bereiken vooraf – en komend uit heel verschillende landen en culturen – een driedaagse vóórconferentie gehouden, waarin zij als het ware plannen hebben gesmeed en elkaar bemoedigd hebben.

Annekee vertelt als voorbeeld van dat *'op eigen voorwaarden'* mee mogen doen de bijeenkomst rondom het thema *'leven, een geschenk van God'*. Vooraan op het podium stond een Afrikaanse vrouw met haar zes maanden oude baby. Ze stond daar heel sterk en vastberaden. Ze vertelde aan de driehonderd mannen en vrouwen haar persoonlijke ervaringen van haar moederschap. "De geboorte van mijn twee zoons heeft uren geduurd en bij deze dochter was ik lang ziek na een keizersnede. Maar toch, als ik wakker werd na een verdoving, voelde ik een geweldige vreugde bij de gedachte, dat ik deel had genomen aan het leven scheppend werk van God. In mijzelf en in de wereld was iets nieuws gemaakt."

'In die bijeenkomsten', vertelt Annekee enthousiast, 'is de vrouw echt zichtbaar geworden in echte wederkerigheid en respect. Die hele gemeenschap kreeg meer waarde door de lichamelijke en de symbolen van vrouwen. Ik ben ervan overtuigd, dat wij hier ook vormen moeten creëren waar deze dingen kunnen gebeuren. Dat is de enige manier om de kerk nog een toekomst te geven.'

Blote huid

Wat die eigen ervaring en lichamelijke betreft heeft de sectie VKS zelf al drie jaar geleden een poging gedaan om dit de kerken in te krijgen. Samen met een tiental vrouwen, vanuit haar eigen problemen rond relaties en huwelijk en bezig met feministische theologie, is er, na een uitvoerige raadpleging van circa honderd vrouwen die ooit een kerkelijk huwelijk hadden

gesloten, een boekje uitgegeven. Deze *'Blikopener'* had als uitgangspunt: wat doet de kerk in relatieconflicten en waarom komen mensen niet eerder met hun problemen voor de dag? Waarom ontbreekt het vertrouwen naar de kerken toe, terwijl tegelijkertijd deze vrouwen toch veel van hun kerk in de figuur van pastor of medegelovige blijken te verwachten? Het boekje is gelardeerd met persoonlijke uitspraken van vrouwen over trouw, geloof, seksualiteit en jezelf-zijn, die er niet om liegen en die in het algemeen in kerkelijke kringen niet tot de *tale Kanaäns* gerekend kunnen worden. En hoewel er vijfduizend exemplaren van werden gedrukt en het ook door de Raad aan de kerken hartelijk werd aanbevolen, wordt er in kerkelijke kring niet of nauwelijks mee gewerkt. Komt het de gelovigen misschien wat al te dicht op de blote huid? Wél schaffen vrouwen het zich aan en doen er haar eigen voordeel mee.

Gelukkig bestaat het werk van Anneke niet louter uit negatieve ervaringen. Anneke: 'Herman Fiolet (R.K.), secretaris van de Raad van Kerken, die deze zomer ook naar Vancouver ging en alles meemaakte, stimuleert ons de zaken in de vergaderingen harder te brengen.

Maar wij voelen tegelijkertijd de machteloosheid om over te brengen wat wij willen. Wij denken te veel, dat mannen het wel zullen begrijpen. Er is nog iets meer nodig, maar wat precies? Het beste werken concrete verhalen en voorbeelden.' Daarbij ziet Anneke een heel goede kans voor de feministische theologie. Deze kan door een eigen bijbelonderzoek een nieuwe aanzet geven tot wat het evangelie bedoelt voor mensen. Vooral de taal die wordt gehanteerd in de liturgie en de uitleg moet totaal veranderen. Sinds enkele jaren zijn er in ons land door vrouwen al zo'n vijftig liederen gemaakt, die gepubliceerd worden in het blad *'Vrouw en Woord'* dat de sectie VKS uitgeeft. Die liederen worden gebruikt in diensten, die vrouwen zelf organiseren. Maar voorlopig zit er nog slechts één vrouw tegenover veertien mannen in de sectie Eredienst van de Raad. Anneke: 'De feministische theologie zal in de kerken echt aan de orde moeten komen al zal dat niet makkelijk zijn. Teveel wordt deze vorm van theologiseren als onecht ontkend. Die confrontatie kan ook voor de feministische theologie zelf veel nut hebben. In zo'n confrontatie word je gedwongen duidelijk te maken wat het is. Vrouwen en mannen kunnen op die manier een proces met elkaar aangaan, waardoor je iets van elkaar gaat begrijpen.'

Incest-vrouwen

Onlangs stond op de lijst van vergaderingen van de Raad van Kerken te lezen: werkgroep Incest. 'Iedereen las dat natuurlijk', vertelt Anneke, 'en er werd direct gevraagd: hebben we ook al een werkgroep incest? Iedereen heeft dat gezien en het werd heel positief opgevat.'

Hoe dat woord op de lijst terecht kwam, heeft te maken met de rauwe werkelijkheid van godsdienst en incest waarin Ineke Jonker en met haar vele andere vrouwen verzeild raakten. Als lid van de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling binnen het gezin (Postbus 44, 9350 AA Leek, tel. 05945-14898) en zelf eens slachtoffer, heeft zij aan Anneke en de VKS gevraagd: 'Kunnen jullie vanuit de feministische theologie iets met onze problematiek? Bovendien zouden wij onze verhalen als incest-vrouwen aan de kerken willen laten horen.'

Tijdens de voorlichtingsbijeenkomsten die deze vrouwen houden voor politiek, welzijnswerkers en scholen worden zij vaak met het feit geconfronteerd, dat vooral vrouwen uit godsdienstige milieus slachtoffer zijn geworden van incest. Ineke: 'Dat is natuurlijk niet zo verwonderlijk want de meeste mensen kwamen vroeger uit een godsdienstig milieu. Dat wordt

nu minder. Dat betekent niet, dat incest afneemt. Ik ben de vraag anders gaan stellen. Hoe komt het, dat incest in godsdienstige milieus net zo veel voorkomt als in andere? Is godsdienst wel bevrijdend voor mensen? Het was voor mij heel interessant. Ik ben zelf in twee godsdienstige tradities opgevoed en heb de onderdrukking ervan gevoeld. Op een studiedag over islam, jodendom en christendom en hoe vrouwen zich daarin vinden, heb ik duidelijk gezien, dat godsdienst voor vrouwen niet bevrijdend werkt. Ik zag dat ik gelijk had en ik wilde hiermee verder.

Toen ben ik naar Annekee gestapt. Wij hebben met een paar incest-vrouwen onze verhalen gepubliceerd in het blad vrouw en woord. Wij hebben gevraagd om reacties van vrouwen met dezelfde ervaringen en of feministische theologen zich wilden melden om met ons naar de achterliggende vragen te kijken. Ik dacht: ik kan wel alleen naar die kerken gaan, maar ik sta sterker, als dat samen met feministische theologen gebeurt. Die zijn er al mee bezig om te kijken of de bijbel wel zo bevrijdend is voor vrouwen.'

Van weerloos naar weerbaar

Intussen heeft Ineke, samen met de beide vrouwen, die zich als theologen hebben opgegeven, al een groot aantal vraaggesprekken met incest-vrouwen achter zich. Ineke: 'Die gesprekken werken op zich al therapeutisch. We vragen hun bijvoorbeeld hoe de bijbelse verhalen op hen af gekomen zijn, hoe de machtsverhoudingen binnen het gezin en de associatie met bijbelverhalen waren. Welke vrouwenfiguren in de bijbel hen aanspraken en wat hun vader voor hen betekend heeft. De ergste 'zonden', die deze vrouwen werden ingeprent komen telkens terug: ongehoorzaamheid tegenover de ouders en seksualiteit buiten het huwelijk. Je snapt wel, dat de meeste van deze vrouwen de kerk al lang opgegeven hebben. Ik hoop, dat als wij de resultaten van deze gesprekken naar buiten brengen, veel vrouwen in kerkelijke kring zich er in herkennen en dat dit voor hen bevrijdend gaat werken. Er moet zeker over het functioneren van het gezin een gesprek op gang komen. En een openbare discussie over de machtsverhoudingen van mannen binnen het gezin. Want het gaat niet alleen om vaders, ook om broers en ooms. Voor veel moeders en dochters wordt bijvoorbeeld in het bevrijdende van een echtscheiding weer teniet gedaan door de verplichte omgangsregeling. Dat bevordert juist weer mogelijke incest. Aan de andere kant krijgt moeder weer een nieuwe vriend, die als stiefvader weer als dader gaat optreden. Zo n man heeft dan tegelijk twee vrouwen. Dat is heel bedreigend.' En Ineke Jonker vervolgt: 'En van de Raad van Kerken verwacht ik, dat ze iets aan de machtsverhouding man-vrouw binnen de kerken doet.'

Annekee heeft door de concrete vraag van Ineke Jonker het gevoel gekregen: nu krijg ik contact met de realiteit. Nu wordt er een vraag gesteld vanuit de eigen situatie. Te midden van onze eigen kring gebeuren er dingen, die moeten worden gezien en gehoord. 'Ik ben zo blij en ik vind het zo moedig, dat deze vrouwen hun stem hebben laten horen, dat ze zich zo kwetsbaar hebben opgesteld en tegelijkertijd ruimte hebben gemaakt voor anderen. De kerken zullen nu moeten luisteren. En vanuit de feministische theologie moet worden bekeken: wat heeft de theologie aan deze mishandeling bijgedragen. Wat voor beelden leven er in de gezinnen? Het patriarchale en masculine komt in deze dingen tevoorschijn. In het verleden is de vrouw weerloos gemaakt door de kerk; zij zal de vrouwen nu moeten leren weerbaar te worden.'